

FORMA (220) *sb f*

o oraz a jasne.

sg *N* forma (86). ◇ *G* formy (28). ◇ *A* formę (36). ◇ *I* formą (17). ◇ *L* formie (23). ◇ *pl N* formy (13). ◇ *G* form (5); -ó- (2), -o- (2) *SarnStat* (2 : 2), -(o)- (1). ◇ *A* formy (7). ◇ *L* formach (4). *du N* (*cum nm*) formie (1) *SarnUzn* F4v.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Kształt, ukształtowanie; postać, wygląd zewnętrzny; habitus, species Mącz; forma Calep; figura, conformatio, corporatura, factura corporis Cn* (40) : Ocyec yeſli życzy ſynowi pokoyu á wczáſu/ lepyey nyechay mu po proftey formy żonę yedna/ niź kyedy bárzo gładkyey. *GliczKsiąż* P8v; gdy [Aleksander] widzyał krolową ine pięknócią formy y vrodą przechodzić/ rzekł: Zony Perſkie ſą roſkoſz oczom/ á boleść ſercu. *BielKron* 124v, 261v; caseus [...] pyramidalis figurae factus, Tákíey formy fér yáko kopce bywáyą *Mącz* 219b; Parilis [...] Równy/ yednáki/ równego xtałtu/ yednákiy formy. *Mącz* 278b; Species [...] Poſtáwá/ ofobá/ xtałt/ formá/ też vrodá/ pięknóść. *Mącz* 404c, 10d, 151b, 240c; *OrzQuin* H4v; *Strum* B2v; *ModrzBaz* 42; Conformatio – Podobną forma. *Calep* 240a, 429b, 779b; *SarnStat* *4, 1276 [2 r.]; Głófeſ/ práwi/ iego [Boga] ſłyźzał/ áleſ twarzy y formy żadney nie widźiał, *SkarKaz* 117b.

W charakterystycznych połączeniach: podobna forma; czworogramnej, jednakiej (2), co nacudniejszej, (nie)rownej, prostej formy; pięknóść formy.

Zwroty: »formę dawać« (1): *Informo* – Riſſuię, formedaie *Calep* 543a.

»mieć [jakąś] formę; być [jakiejs] formy« (4; 3): Ryb á żwierzątł morſkich wielką moc ieſth/ [...] iedny ſą tey formy iáko Rák *BielKron* 295; convolvulus, herba, Zwonifzczek/ bo ma formę zwonkową *Mącz* 154c, 70d, 76b; Bo to ieſt okrągłey formy *SkarŻyw* 456; *Strum* C3; *SkarKaz* 39a.

Wyrażenie: »widoma forma« (1): Pan Bog wſzędźie ieſt/ [...] nie ma ciála ludzkiego áni żadney widomey formy. *SkarKaz* 39a.

Szeregi: »forma albo figura« (1): wyrażenie kaźdey formy albo figury gdy będzie na iakíey twardey á ſuchey rzeczi wyrażono [...] dłuźey trwa y lepiey ſie dzierzy niźli na rzeczi miękkíey *GlabGad* M6.

»zwierzchni habit to jest forma« (1): ty to wypoczytane rzeczy [malowanie, wyrycie, ulanie]/ ani znaczą czałow/ ani łatwie mogą odmiennóſci poruſzeń okazać/ iedno tylko zwierzchni habit/ to yest/ forme oznaimuią *KwiatKsiąż* G4v.

»forma a(l)bo (i) ks(z)tałt« [szyk 3: 3] (6): Cucurbitanus, Co xtałt álbo formę ma korbſową *Mącz* 70d; Conformis [...] rowney formy álbo xtałtu *Mącz* 134b, 76b, 164b, 355c; [*Duch św.*] formę ábo kſztałt gołębiá ná ſię brat. *CzechEp* 316.

»obyczay, (i) forma« (3): ieſliby téź kto inźym iákim niezwyčajnym/ álbo ofobnym obyczáiem/ y formą rzeczy rzemieſlnicze mieć chćiał/ té ták zápláci/ iáko ſie z rzemieſlnikiem będzie mógl zgodzić y ſtárgowác. *SarnStat* 270, 270, 287.

Wyrażenie przyimkowe: »w formie« (1): [Bóg] rzekł czartouy w uązouey formye [y rzek tak ku wązouy {pan} bog] *PatKaz II* 55v.

a. *Wizerunek, konterfekt; exemplum Mącz; ectypum Calep* [*ectypum* – konterfekt, obraz formierski *Cn*] (2) : Ectypa dicuntur opera quae ex ipsis typis formata sint – forma wirzezana. *Calep* 348b.

Szereg: »forma albo wyobrażenie« (1): Pingere exemplum alicuius, Formę/ álbo wyobrażenie czyie wymálować. *Mącz* 110c.

2. *Sposób postępowania; wzór, model, przykład; exemplar, qualitas Mącz; forma, figura Calag* (117): Ten Argument niemoże inákřzą łtać formą *OrzQuin* Sv; Geřtatł. Kłtał. Wzor. Formá. Forma, figura. *Calag* 239b.

forma czego (7): forma naszej RP tą jest, że bez sejmu ani sprawiedliwość ani obrona ani żadny koronny pospolity porządek stanowiąc się nie może. *DiarDop* 110, 113; Exemplar antiquae religionis, Forma, Przikład á obyczay łtarádawney wiáry. *Mącz* 110c; *SkarJedn* 82; *GórnRozm* Hv; *WujNT* 543, 575.

Szeregi: »ks(z)tałt i forma« (2): oni kxtałt y formę wiáry podáney mocnie trzymáiąc/ innym do prawdy Ewánieliey S. drogę vkázowáli y vkázuią *SkarJedn* 82; nie każe przez piřmá dořwiádczáć ich náuki/ ále przez on pierwřzy kłřtałt/ y formę wiáry y religiey/ podáney im pierwey niřli ábo mieli ábo czytáli ktore księgi nowego teřtámentu *WujNT* 575.

»forma i sposob« (1): Ná pierwřzym káźdego narodu náwroceniu ná wiáre Kátholicką/ pewna formá y łpořob náuki ábo regułą wiáry bywa podawána *WujNT* 543.

»wzor a forma« (1): Weřmimy wzor á formę od pogánow/ ktorzy nye znáyac prawdziwego Bogá/ záwłřfe zá dzyatki nowonárodzone nyeco ofiárowáli bogom łwym *GliczKsiąř* C7v.

Wyrażenia przyimkowe: »wedle formy« (1): Przybytek řwiádectwá Bořego był łpráwion oycom nářzym na puřczy/ thák iáko był rořkazał Pan Moizeřzowi wedle formy ktorą mu był vkázác raczył. *RejPos* 22.

»na formę« (2):

~ *na formę czego* (1): zezwalali, aby iny status iudiciorum był wynalezion pewny a ustawiczny na formę inych państw *Diar* 94.

Zwrot: »na [jakřř] formę [co] robić« (1): KTóřzy to Woiewodowie/ iáko/ y ná iáką formę ma kto co robić/ y iáko drogo któřy rzemieřlnik ma ktorą robotę wypuřćć od rąk/ ořzácowác máią. *SarnStat* 287. ~

a. *Model, wzór, prototyp (dotyczy rzeczy, przedmiotów); archetypus, exemplar, protypus Mącz* (12): Exemplar [...] Forma Copia/ Przepis/ Przikład. *Mącz* 110c, 127c, 337b; *Strum* B4.

forma czego (1): *KochBr* 150 cf »forma doskonała«.

forma z czego (1): Párdix wynálazł pię wzyáwřzy formę z rybiey kořci *BielKron* 23v.

Wyrażenia: »forma doskonała« (1): Wizerunk widomégo řwiátá niewidomy Ieřt nád przeřroczyřtými niebieřkimi domy: Gdzie formy dořkonáłe wřzytkich rzeczy wıřzą/ Wedle któřych Bóg łtworzył tę machinę inřzą. *KochBr* 150.

»(naj)pi(e)řwsza forma« (3): Prototypus [...] Latine, primum exemplar, Naypirwřzy przikład naypirwřza formá/ ná którey xtałt drugie czynią. *Mącz* 328a; Protypus, latine primum exemplar, Pierwřza figurá/ formá/ przikład *Mącz* 471b, 471b.

Wyrażenie przyimkowe: »wedle formy« (1):

~ *Wyrażenie*: »wedle pierwey formy« (1): Wedle pierwey formy vczynione. *Mącz* 166a. ~

a. *Gatunek, rodzaj (2)* : Essedum [...] Nieyáka formá wozowa/ Kára/ Kolimágá jako niektorzi zową. *Mącz* 108c.

forma czego (1): Fasellus [...] Nieyáka formá łodzi/ Nawá też zową. *Mącz* 119b.

b. *Przykład, wzór (dotyczy formuły słownej); układ treści dokumentu urzędowego; formuła, iuris praescriptum et norma, conceptio, tenor Cn (93)* : GrzegRóżn H4; Filum orationis pro Stylo et ducendi forma ac compositione ipsius orationis, Obyczaj/ xtałt/ formá subtilność/ łpołób/ rofcyągnienie álbo rołpołtárcie rzeczy. *Mącz* 127a; Formá iáko rużyc Podkomorzégo y o co przed Krolá. *SarnStat* 469; Ošťátek téy Formy naydziefz w drugiéy części Metryki, zkađ cále będziefz mógl wypełnić list. *SarnStat* 637; KTORĄ FORMĄ POZWY WYCHODZIC MAIĄ *SarnStat* 1242; KTORĄ FORMĄ ZAPISY WYCHODZIC MAIĄ Spofób zapifu zamiány dóbr. *SarnStat* 1248, 25, 241, 637, 763, 953 (13).

forma czego (73): Spofob odpráwienia Appellácyey ná wyżłze práwo/ y formá Liftu *GroicPorz* oo2v; Formá Liftu gdy do Krolá idzie Appellácyá *GroicPorz* oo2v, n2, nn4, oo2v; gdy tedy formę decretu vczynili/ Cefarz wezwał wżytkich do łwego domu *BielKron* 208v, 208v; *Mącz* 476a; *KochBr* 150; Iesli co dobrego iesł w Statucie wáłzem/ tedy iesł forma tey przýięgi. *GórnRozm* G; Apoštołowie (podáiac formę decretu wżytkim Koncyliom) mowiá *WujNT* 462; Formá przýięgi Królewkiéy. SPrawiedliwość wżytkim obywatelom Koronnym/ wedle Praw połpolitych/ we wżyłtkich Páńłtwách połtanowionych/ bez włzelákiéy przewłoki y odwłoki będe czynił *SarnStat* 138; Artykułów Reyeltr Infłigatořkich y formá pozywáć tákich *SarnStat* 141; Formá pozwów o łkárbowé prowenty od Infłigatořá. POzywa cie: ižeš ty zápomniawłzy dobrégo obywatela/ y wiernégo poddánégo powinności: dobróm łkárbowym w tym á w tym/ tę ábo owę łzkodę wyrządžil. *SarnStat* 412; O tólz niodořtanié [!] plácu iesł formá pozwu zgotowána między pozwy Infłigatořkiémi, témi łłowy. *SarnStat* 449; Formá przýięgi Podkomorzégo. *SarnStat* 458; Formá przýięgi Sędziégo y Podłędká, zkađ vrzędy, powinności, y włáłności ich wybáczoné bydź máią. Ia A. przýięgam/ iż łprawiedliwie [...] między łtronámi będe ładžil *SarnStat* 554; FORMA wiáná y przywiánku *SarnStat* 634; DRVGA CZĘSC METRIKI W ktorej łye opifuiá formy Pozwow/ Zapifow/ Kontráktow/ y infłzych łzkryptur práwnych. *SarnStat* 1242; *Forma* zamiány wiecznéy iesł nápiłána wysłzéy w Formularzu: Támže y Tuiciiéy formá dokłádna. *SarnStat* 1269, 6v, 22, 56, 144, 463 (63).

W charakterystycznych połączeniach: forma arestu, cesyjej, dekretu (3), dożywocia, innocencyje, inskrypcyje, kompromisu, listu (3), oblaty, pisania [czego], plenipotencyje, postępkow prawnych (2), powoływania, pozwow (23), prawa sądowego, przekładania roku, przýięgi (7), ruszenia sędziégo, ryczałtow, skrutinij (2), słow, testamentu, tuicyje, zamiany wiecznej, zapisu (4), wiana, widerkaufu.

Wyrażenia przyimkowe: »wedle formy« (3):

~ *wedle formy czego (1)*: zapifli arend y imienia niechaiby byli vedle form zapifow włtatucie opifłanych *ComCrac* 21v.

Wyrażenie: »wedle form statutowych« (2): Przydáią też kiedy do zapifu kto pozywa: ále do zapifu vedle form Státutowych zápiłánégo. *SarnStat* [1281], 762. ~

»na formę« (1):

~ *Zwrot*: »przysięgać na [jakąś] formę« = *według określonego wzoru, formuły* (1): Senat także przysięga królowi na tę formę *SarnStat* 25. ~

»pod formą« (1): Iákoż to y przed tákowéy Vítawy dekrétém tá to ífta Conítitucia [...] pod tákową formą przez pewné rozdźielenia dána *SarnStat* 952.

3. *Przyrzqd, urządzenie do nadawania kształtu; forma Mqcz; typus, forma, proplasma, protypon, prototypon Cn* (16) : Ktore kuły tym kftaltem w iedney formie lano *RejWiz* A8v, 14v; *Mustricola* [...] Formá/ kopyto yákie szewcy máyą *Mqcz* 238d; widuiemy drugie ludzi/ ktorzy nie zdádzą íe/ áby byli porodzeni/ ále íż íe Bog íwemi włádnemi rękómá w formie vlá *GórnDworz* D2; *BielSat* N3; nákręc trąbek pápirowych w formie ná to wczynioney *BielSpr* 74, 74; *BielSjem* 39v; Rodgifarzu prozno formy gotuiełz gliniáne/ A práwie po formíznáyderfku íztucznie wyrzynáne. *KlonŻal* D3v; *Argentarium Forma de mienicz. Calep* 92b.

Zwrot: »formę (u)działać, czynić, rzezać« (3 : 1 : 1): *Proplastice, Nauká á rzemíesło formy czinić. Mqcz* 303b; *Proplastes* [...] Który formy rzeże. *Formarz. Mqcz* 303b; *BielKron* 459; Nákręc trąbek s pápieru/ formę vdziálawízy *BielSat* N3 [*idem*] *BielSjem* 39v.

Szereg: »tworzydło albo forma« (1): *Forma, Tworzydło álbo formá w którey íér wycískáyą álbo tworzą. Mqcz* 134a.

4. *Stalle, ławka, siedzenie w kościele na chórze lub w prezbiterium; sedilia clericorum, subsellia ecclesiastica Murm, BartBydg; stallum BartBydg; exedera, exedrium Cn* (13) : *Sedilia clericorum, korgeftule. Formy wkorze. Murm* 127; *BartBydg* 141, 149; A gdy íyę wfformie vládzý To mu pop pod nołém kadzý *RejKup* r8v, q8, t6; *ZAkazano v kłíeżey białym głowam bywáć/ Tedy ieden kiedy ízedł do kościołá ípiewáć. Prošíł twoiey íiełtrzyce by do niego przyízlá/ Nápijewá íe w formie/ iedno nie bądź pyłzná. RejFig* Ee3, Bb6; *Ellektorowie* [...] przez kościoł/ áż do koru ízli/ támże íe w formách rozładzili/ wízelki według íthanu y zacności íwey *BielKron* 330; ítánawízy w málowáney formie/ záwieśiwízy pacierze íákie pítre [...] ímiemy kołátáć onemi pacierzmi/ á mručzeć ledá co przed írogim Máyeftatem Páná íwego *RejPos* 134; *ActReg* 142.

W charakterystycznych połączeniach: formy kościelne (2), *w korze* (2); *w formie stanąć, rozsadzić, usadzić się.*

Szereg: »ławki albo formy« (1): *Subsellia ecclesiastica. Geftule yn der kirchen. Ławky álbo formy kołcyelne. Murm* 127; *BartBydg* 152b.

5. *Obraz, wyobrażenie; stan, postać* (34) : A tęć y dziś na íáwi/ wízyłcy formę máią. *RejZwierz* 117v; chcą go [*Chrystusa*] tu zádzierzeć w tey formie áby záwždy był íługą Oycowym y náłzym *SarnUzn* F5; *Abowiem ty wízytki tytuły íą Zbáwicielá Syná Bożego w pífmie. Ze go zowie pífmo Oycową mądrosćią/ formą/ wyobrażeniem/ íwiáthłosćią kthora óswieczá wízytek íwiát/ mocą Oyczową y rámieniem. SarnUzn* Hv; [*Syn Boży*] miał íego [*Boga*] być íwiátłosćią/ mądrosćią y formą będac iednym z nim. *SarnUzn* H2, F6, Hv, H2.

Wyrażenia: »forma Boża« (1): O iednym [*stanie Syna Bożego*] mowi Ian s. To íłowo było v Bogá. A o drugim ítanie mowi/ to íłowo sftáło íe ciáło. Iedno zowie Páweł s. formą Bożą/ bogáctwem/ á drugie zowie formą íłużebniczą/ y vboftwem. *SarnUzn* F4v.

»forma służebnicza« (2): [Chrystus] nie sam wniżył/ to iest/ dobrowolnie wziął/ formę służebniczą gdy nie stał na podobieństwo człowieka. *SarnUzn* F4v, F4v.

Szeregi: »forma a figura« (1): [Bóg] pierwszego Adama był stworzył takiego w formie y postaci/ takiego on był/ którą formą a figurą ma nad inne zwierzęta. *GliczKsiąż* C7.

»forma albo stan« (1): Jeden iest Krystus jedna osoba jego/ ale dwie formie albo dwojaki stan jego. Jeden wieczny stan/ drugi za czasu: Jeden wielmożny a drugi podły *SarnUzn* F4v.

Wyrażenie przyimkowe: »w formie« (2):

~ *Szeregi*: »w formie albo w Majestacie Bożym« (1): Gdzie był Krystus w formie albo w Majestacie Bożym nie łupem albo gwałtem wziął to że iest równy Bogu *SarnUzn* F4v.

»w formie i postaci« (1): [Bóg] pierwszego Adama był stworzył takiego w formie y postaci/ takiego on był *GliczKsiąż* C7. ~

a. *Przejaw* (1) : Tak sprzodku iako y stylum/ w tedy iest około mnie formą ręki twojej [posuisti super me manum tuam *Ps* 138/5] *RejPs* 206.

b. *fil.* Według Arystotelesa i scholastyków kształtująca zasada, dzięki której bierna materia staje się nowym bytem (19) : owo argumentum które wziął *ex Aristotele* zaniechało nie/ co powie że mąż iest/ iako formą/ a białą iako materią. *Górndworz* B3v; Białwan nic nie iest.) Nie z strony materii/ która cożkolwiek iest: ale z strony formy/ iż to znaczy co nic nie iest *WujNT* 597.

a. *teol.* Ścisłe określona formuła słowna obowiązująca przy udzielaniu poszczególnych sakramentów, przy czym jakakolwiek istotna zmiana owej formuły powoduje nieważność sakramentu (17) : jeden słów konieczne są potrzebne/ które ieliby się opuściły/ iżby Świętość być niemogła (*marg*) W tej formie które się słowa mogą opuścić a które nie. (—) *KuczbKat* 125; przy krzczeniu / po policie tej formy używają: Krzci się ługem Chrystuś/ W Imię Oycy/ y Syny/ y Ducha Świętego. *KuczbKat* 125, 125 [2 r.]; Przydaje słowo Boże do Elementu albo do Materii/ y stanie się Sakramentem: przeto też słowa poświęcania Sakramentów formą zowią. *WujJud* 162v; Też to pozwierzne [!] znaki są Elementy albo Materią Sakramentu/ a słowo Boże iest Formą *WujJud* 163, 163 *marg*.

forma czego (10): *KromRozm III* Fv; że doskonała Świętość formą w tych słowach zamyka/ [...] I a ciebie krzczę/ W imię Oycy/ y Syny/ y Duchy S. *KuczbKat* 125, 85, 125 [2 r.], 175 [2 r.]; *WujJud* 162v *marg*, Mmv, Nn3.

Szereg: »forma albo kształt« (2): przez Świętości tylko/ gdy ich formą albo kształt w swej mierze zachowana bywa/ grzechy mogą być odpuszczone. *KuczbKat* 85; to iest zupełna y doskonała Krztu formą albo kształt/ I a ciebie krzczę/ W Imię Oycy/ y Syny/ y Duchy Świętego. *KuczbKat* 125.

Synonimy: 1. kształt; 2. model, przykład, wzor; 5. stan, postać.

Cf **FORMUŁA**